

Dr. sc. Admir Muratović
JU Behram-begova medresa u Tuzli
direktor@bbm.edu.ba

ORIJENTALIZMI HIK(J)META U SVRHU BOGAĆENJA UKUPNOGA LEKSIKA BOSANSKOGA JEZIKA

DOI: 10.58584/2490-3752.2025.11.11.9
UDC/UDK: 811.163.43'373.45:070

SAŽETAK

Tuzlanski časopis Hik(j)met (1929–1936 / 1993–2001), s dominirajućom sadržinom vjerskoga i administrativno-pravnoga karaktera, obiluje leksemama orijentalnoga porijekla. Među njima su prisutni i oni orijentalizmi koji nisu zabilježeni u našim rječnicima i leksikonima.

U nekoliko vjerodostojnih rječnika provjerili smo prisustvo 250 riječi (izraza) iz istraživanog korpusa koje su, po našoj procjeni, manje poznate ili savim nepoznate širim slojevima našega društva. Stotinjak riječi i izraza iz korpusa ostalo je izvan obuhvata leksikografske obrade; nismo ih našli ni u jednom od konsultiranih rječnika.

Istina, za manji broj takvih leksema se ne može kazati da su orijentalizmi; niti u svojstvu posuđenica niti tuđica. Navode se u izvornome obliku kako bi se udovoljilo datom kontekstu, bez ikakvih fonološko-morfoloških prilagodavanja, sa ili bez tumačenja značenja, i poznate su isključivo govornicima arapskoga i drugih orijentalnih jezika; široj javnosti, onima koji ne poznaju navedene jezike, apsolutno su nepoznati (dejjus, ebter, iktibas, melikj, mutale-a, šu'ba, tekjebbur, prezevenjkj...).

U radu smo naveli lekseme ekscerpirane iz korpusa koje nisu zabilježene u našim rječnicima, a koje svojom frekventnošću, odnosno

dovoljnom fonetsko-morfološkom adaptiranošću sistemu bosansko-g jezika doprinose bogaćenju našega ukupnog leksika te, kao takve, zavrćuđu i da budu zabilježene u našim rječnicima (dramoseriti, dževher, menhedž, mezra, mualimhana, sened, tešehhud, zamejitiiti ...). Shodno navedenom, rad bi trebalo da dadne određeni doprinos bosnistici, ali i bosanskoj orijentalistici.

Ključne riječi: Hik(j)met, časopis, bosanski jezik, orijentalizmi, turcizmi, arapske riječi, jezičko posuđivanje, posuđenice, tudice, rječnici, leksikoni

Uvod

Časopisi, uz ostale slične sadržaje (knjige, novine, brošure, kalendare, biltene itd.), predstavljaju primarne izvore za proučavanje intelektualnih, duhovnih i kulturnih kretanja Bošnjaka u periodu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije Kraljevina Jugoslavija). Stoga su ovakvi sadržaji dragocjeni izvori i za izučavanje jezika Bošnjaka u tom periodu. Jedan od takvih izvora predstavlja i časopis *Hik(j)met*¹.

Hikjmet je list vjerskog karaktera, prije svega, koji je 1929. godine osnovao čuveni tuzlanski alim Ibrahim Hakki Čokić.² Jedini je list vjerskog karaktera u Tuzli u ovom periodu, a imao je za cilj, prije svega, promovisati i čuvati tradicionalne islamske vrijednosti, odnosno suprotstaviti se grupi islamskih mislilaca iz Sarajeva, reformatora islamskog učenja, koji su, prema Čokiću, u svom pretjeranom nastojanju da islam prilagode uslovima novog vremena izlazili iz okvira islamskih principa. *Hikjmet* je izlazio u kontinuitetu do 1936. godine. Prema Jahiću (2004: 63), list *Hikjmet*, kao islamski mjesečnik, teološka je revija angažiranog tipa, tradicionalističkog nadahnuća, izrazito antireformističke orijentacije, s ciljem oblikovanja društvene svijesti u skladu s postulatima tradicionalnog islamskog učenja.

-
- 1 Pišući naziv časopisa sa sonantom j u zagradi – Hik(j)met – naglašavamo da se sadržaj odnosi na časopis u oba perioda njegovog izlaženja: 1929–1936 i 1993–2001.
  - 2 U prvom broju Hikjmeta nije naglašeno o kojem profilu lista se radi. U narednom broju objašnjeno je da je list „vjersko-poučni“, namijenjen uglavnom širim slojevima bošnjačke populacije. U kasnijim brojevima list se najčešće naziva „islamska revija“, „islamski magazin“ bez pretenzije da se precizno odredi profil lista (v. Jahić 2004: 63).

Pedeset i sedam godina kasnije, u potpuno drugačijem povijesno-političkom, kulturno-socijalnom, vjerskom i nacionalnom kontekstu, 1993. godine *Hikmet* (ovoga puta bez sonanta *j* u medijalnoj poziciji) ponovo počinje izlaziti u Tuzli – iako formalno i tematski različit, intencijski i suštinski nastao je i razvijao se na temeljima *Hikjmeta* (Ur., *H.* 1 (76), God. VIII, 1993, str. 3). U drugoj fazi *Hikmet* će izlaziti sve do 2001. godine.³

U našoj lingvističkoj literaturi nema detaljne jezičke analize orijentalizama periodičnih publikacija. *Hik(j)met* kao reprezentativni predstavnik ovakvih publikacija, s dominirajućom sadržinom vjerskoga i administrativnoga karaktera, obiluje leksemama orijentalnoga porijekla.

Pod pojmom *orijentalizmi* podrazumijevamo lekseme koje su u bosanski jezik došle iz arapskog, turskog i perzijskog jezika. Ovakve lekseme su u naš jezik uglavnom dolazile preko turskog jezika te se stoga u literaturi, zbog jezika posrednika, često koristi izraz *turcizmi* (Muratović 2014).

U ovome radu čini nam se prikladnijim koristiti termin *orijentalizmi* koji je (sve)obuhvatniji, time i precizniji u naučnoistraživačkome pristupu kakav smo nastojali provesti u našem istraživanju.

U *Hik(j)metu* su prisutni orijentalizmi, i posuđenice i tuđice, koji nisu zabilježeni u našim rječnicima. Tako da bi ovaj rad trebalo da ponudi neke nove orijentalizme, do sada neregistrovane u našim rječnicima i leksikonima.

1. Jezičko posuđivanje

Iako se u literaturi termini *jezičko posuđivanje* i *jezička interferencija* nekada koriste sinonimno, uglavnom se među njima pravi razlika. Za jezičku interferenciju kao oznaku jezičkog (među)uticaja polazna tačka je bilingvna osoba, koja je pored svog jezika potentna koristiti i neki drugi jezički sistem, neovisno do koje mjere (aktivno ili pasivno). Kada bilingvni govornik iz jednog jezika,

3 1. (73) broj *Hikmeta* publikovan je 30. decembra 1993. godine, a posljednji 76-77. (148-149) dvobroj u maju 2001. godine.

svjesno ili nesvjesno, namjerno ili nenamjerno, unese neki element (model) u drugi jezik, uneseni element (replika) u jeziku u koji je unesen prolazi kroz različite faze adaptacije. Navedeni proces „preklapanja dvaju jezika“ (Filipović 1971: 106), sve do potpunog adaptiranja preuzetog elementa, odgovara onome što se naziva *lingvističkom* ili *jezičkom interferencijom*. Kada se preuzeti element potpuno adaptira, u stvari biva integrisanim, dobija *građansko pravo* u novom jezičkom sistemu.

1.1. *Posuđenice i tuđice*

Potpuno integrisana replika je ono što nazivamo *posuđenicom*, posljedicom jezičkog posuđivanja kao, rekli bismo, završnom fazom jezičke interferencije. No, pored pojma *posuđenica*, u literaturi se koristi i termin *tuđica* kao oznaka za nedovoljno adaptiranu repliku u procesu jezičke interferencije.⁴ Etimološki gledano, i pojam *posuđenica* ili *pozajmljenica* bi se mogao smatrati do kraja neadekvatnim za ono što se njime nastoji označiti. Ono što je posuđeno vraća se nekada i u nekim uslovima onome ko je izvršio čin posuđivanja / davanja. Jezik koji je preuzeo (posudio ili pozajmio) neki element iz nekog drugog jezika te ga koristi kao integralni dio svog sistema svakako nema intenciju to vratiti jeziku davaocu. Ali, nije isključeno da će se u lingvističkoj literaturi nekada pojaviti i neki drugi termin; obuhvatniji i adekvatniji.

2. Orijentalizmi iz Hik(j)meta u našim rječnicima

Orijentalna leksika višestoljetna je naša jezička stvarnost. Ne-pobitna je činjenica prisutna u bosanskome jeziku u minulim

4 Autor Asim Peco (1977: 387–394) u svome radu „Turcizmi kao stilogeni elementi u jeziku Zije Dizdarevića“ sve turske ili orijentalne riječi, koje su u bosanski jezik ušle iz turskog ili preko turskog jezika, naziva tuđicama. Tako su, naprimjer, za njega sljedeće riječi tuđice, iako predstavljaju potpuno integrisane replike u bosanskome jeziku: *dova*, *boja*, *bubreg*, *čarapa*, *čekić*, *duhan*, *zanat* itd. Termin *tuđice* za navedene i slične lekseme svakako smatramo neosnovanim, budući da su se apsolutno prilagodile zahtjevima našega jezika. Za većinu njih čak ne postoji zamjena u našem jeziku tako da se sve češće u bosnističkoj filologiji nazivaju bosnizmima.

vremenima, ali i sada, kao neprocjenjivo bogatstvo naših različitih organskih idioma, odnosno standardnoga bosanskog jezika. Naravno da njihov broj nije bio isti u različitim vremenskim periodima, što je determinirano različitim faktorima, lingvističkim i ekstralingvističkim. I naše minuciozno ekscerpiranje orijentalizama iz korpusa, pokazalo je da su isti više zastupljeni u Hikjmetu – u prvoj fazi izlaženja ovoga tuzlanskog lista.

Škaljićev rječnik „Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku“ slovi za rječnik u kojem je registriran najveći broj orijentalizama, odnosno za djelo u kojem je posvećena najveća pažnja orijentalnoj leksici u našem jeziku. Škaljić navodi da „Rječnik sadrži 8.742 riječi (izraza) sa 6.878 raznih pojmova. Autor je svu orijentalnu leksiku registriranu u svom rječniku nazvao turcizmima, pa i onu koja nije orijentalna, ali su, po njegovom mišljenju, u naš jezik ušle posredstvom turskoga jezika. Prema procjeni profesora Muftića (1973: 59), više od pola registrirane leksike u Rječniku su arabizmi. S obzirom na činjenicu da je u posljednje vrijeme intenzivnije uspostavljen i direktan kontakt između bosanskoga i arapskoga jezika (ne preko turskoga), što za posljedicu ima ulazak novih arapskih riječi među govornike bosanskoga jezika, mogli bismo zaključiti da je navedeni omjer prevagnuo na stranu prisutnosti arapske leksike u bosansko-me jeziku. No, navedeni broj riječi (izraza) u Rječniku svakako ne predstavlja i končani broj leksike orijentalnoga porijekla u bosansko-me jeziku. Na to ukazuje i sam autor Rječnika, navodeći da u svoje djelo nije uvrstio i sve izvedenice. Uz osnovne riječi orijentalnoga porijekla u Rječnik je unosio samo one izvedenice koje su „najobičnije i one koje su u upotrebi najčešće“ (1989: 23). Svakako da je izbor registriranih izvedenica subjektivan.

Budući da je u istraživanom korpusu⁵ korišten veliki broj orijentalne leksike, za neke ovakve lekseme smo „posumnjali“ da nisu zabilježene u Škaljićevom, odnosno u drugim našim rječnicima. Procjena je svakako bila lična, ali je bazirana na akumuliranom

5 Da bismo dobili što objektivnije rezultate, istraživanje smo raditli na korpusu 80 tekstova Hik(j)meta iz gotovo svih godina njegovoga izlaženja. Vodili smo računa da tekstovi budu iz što većeg broja primjeraka časopisa iz različitih godina, da budu različitoga karaktera, sadržine te da pripadaju većem broju različitih autora (različite provenijencije).

iskustvu. Potvrda naše „sumnje“ pokazala bi da u bosanskome jeziku nesumnjivo ima više orijentalne leksike, negoli je to Škaljić sakupio u svom rječniku, koji u svakom slučaju predstavlja neprocjenjiv doprinos našoj leksikografiji, općenito.

Osim u Škaljićevom rječniku⁶, prisustvo ekscerpiranih leksema provjerili smo u sljedećim leksikografskim djelima, hronološki mladim:

- *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku* Alije Isakovića;
- *Rječnik bosanskog jezika* Dževada Jahića (11 do sada publikovanih dijelova);
- *Rječnik bosanskog jezika* čiji je urednik Ibrahim Čedić u izdanju Instituta za jezik u Sarajevu;
- *Rječnik bosanskoga jezika* Senahida Halilovića, Ismaila Palića i Amele Šehović;
- *Pravopisni rječnik* Senahida Halilovića (sastavni dio *Pravopisa bosanskoga jezika*);
- *Rječnička građa* Hanke Vajzović (prilog djelu *Orijentalizmi u književnom djelu*);
- *Pravopisni rječnik* Refika Bulića (sastavni dio *Bosanskoga pravopisa*).

Provjerili smo prisustvo 250 riječi (izraza) iz istraživanog korpusa u Škaljićevom rječniku koje su, po našoj procjeni, manje poznate ili savim nepoznate širim slojevima našega društva. Od provjerenih, Škaljić je u svome rječniku registrovao 105 riječi (izraza). Neke orijentalne sintagme iz korpusa nisu zabilježene u Škaljićevom rječniku, a zabilježene su pojedinačne riječi od kojih su sintagme

6 Škaljić (1989: 17–22), u svrhu prikupljanja i obrade građe za svoj rječnik konsultovao je sve do tada publikovane radove na ovdašnjim prostorima koji su se bavili turcizmima. Među njima je nekoliko vrlo značajnih rječnika: Srpski rječnik Vuka Stefanovića Karadžića iz 1818. godine, Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika u izdanju Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti iz 1888. godine, Rečnik kosovsko-metohijskog dijalekta Gliša Elezovića iz 1932. godine (sv. I i II i Ispravci i dopune, Beograd 1935) itd. Navedena činjenica Škaljićev rječnik čini još pouzdanijim i široko utemeljenim.

konstruisane. Tako nije registrovana općepoznata sintagma *Haremi šerif*, a jesu oba njena konstituenta *harem* i *šerif*. Isti je slučaj sa sintagmama (bos. polusloženice) *fesadi-ahlak* (< *fesad* i *ahlak*) i *vazu-nasihah* (< *vaz* i *nasihah*). Određeni broj provjerenih riječi (izraza) našao se u nekim drugim od konsultiranih rječnika našega jezika. Najviše takvih riječi (izraza) zabilježio je Dževad Jahić u jedanaest do sada objavljenih tomova svoga rječnika, u kojima su sakupljene riječi s početnim slovima od *A* do *P* (jednim dijelom s početnim slovom *P*).

2.1. Arapske riječi, a ne orijentalizmi

Stotinjak riječi i izraza iz korpusa ostalo je izvan obuhvata leksi-kografske obrade; nismo ih našli ni u jednom od navedenih rječnika. Istina, manji broj takvih su krajnje stručni islamsko-pravni izrazi, nisu poznati širem sloju govornika našega jezika, ili se radi o *ad hoc* upotrijebljenim riječima, dovoljno neadaptiranim sistemom bosan-skoga jezika. Iz današnje perspektive posmatrano, nisu ispunile uslov da uđu u leksik bosanskoga jezika, ne bi se mogle naći u našim rječnicima, što ne znači da se u budućnosti i status takvih riječi u našem jeziku ne bi mogao promijeniti, širenjem frekventnosti njihove upotrebe, odnosno povećanjem broja osoba koje ih razumiju i koriste ih u svojim govorima. Neke od takvih riječi su sljedeće: *tekjebbur*, *nakus*, *mutale-e*, *kuddise sirruhu*, *kissai garanik*, *sadeti darejn*, *iktibas*, *šu'ba*, *Halk frka*, *ebter*, *dejjus*, *prezevenjkj*, *vakti sehar*, *sadekatun džarije*, *veledun salih*, *tefvidi talak*, *talak marid*, *sur*, *hidžrije*, *selh*, *lein*, *šubehei-akt*, *selam alejh⁷*, *i'tizal*, *naehel*, *Essa-ah*, *saiun*, *bahri remel*.

Navedene i slične lekseme, iz gore pojašnjenih razloga, nužno je posmatrati kao strane riječi (arapske, uglavnom) u bosanskome jeziku, a nikako kao posuđenice (orijentalizmi).

7 Alija Isaković (1993: 367) u svome rječniku navodi nekoliko oblika ove konstrukcije (pozdrava) s arapskim pronominalnim sufiksom za drugo lice jednine muškoga roda -k(e) (ك), ali ne i za treće lice -h(u) (ه): Selam alejk, Selam alejkj, Selam alejć, Selam aleć.

2.2. *Hik(j)metovi orijentalizmi koji nisu obuhvaćeni leksikografskom obradom*

U nastavku našega rada navest ćemo lekseme ekscerpirane iz korpusa koje nisu zabilježene u našim rječnicima, a koje svojom frekventnošću, odnosno dovoljnom fonetsko-morfološkom adaptiranošću sistemu bosanskoga jezika doprinose bogaćenju našega ukupnog leksika te, kao takve, zavređuju i da budu zabilježene u našim rječnicima. Ne sumnjamo da će se neke od njih naći u preostalim dijelovima Jahićevog rječnika (od dijela slova *P* do slova *Ž*), koji će, nadamo se, u dogledno vrijeme ugledati svjetlo dana.⁸ Lekseme ćemo navoditi abecednim redom upućujući na izvor u zagradi, odnosno na mjesto na kojem se nalaze u *Hik(j)metu*. Uz lekseme ćemo ponuditi i njihova značenja u kojima su upotrijebljene u datom kontekstu.

‘arz: čast, dostojanstvo (*H.* 12, god. I, 1930, str. 365–367);

Angora: Ankara (*H.* 2, god. I, 1929, str. 61–63);

bahs: istraživanje, studija (*H.* 27, god. III, 1931, str. 75–78);

balijica: deminutiv od *balija*; pogrđni naziv za muslimane s ovdašnjih prostora (*H.* 11 /83/, period VII, 1994, str. 359);

bektašijski: pridjev izveden iz imenice *bektašije* koji predstavlja jedan od derviških redova koji je osnovao Hadži Bektaš Veli (Hacı Bektâş Velî) (*H.* 10 i 11, god. I, 1929, str. 344–346);

8 Osim u rječnicima, navedene riječi potražili smo i u književnim djelima nekih naših autora, što predstavlja prve (primarne) izvore iz kojih leksikografi u velikom dijelu crpe građu za svoje rječnike. Alija Nametak i Nedžad Ibrišimović slove za književnike čija djela obiluju riječima orijentalnoga porijekla. No, ni u njihovim djelima „Ramazanske priče“, „Sarajevski nekrologi“ i „Tuturuza i šeh Meco“, odnosno „Braća i veziri“ i „Karabeg“ nismo našli lekseme sa spiska iz osnovnoga teksta koje su ostale izvan domena leksikografske obrade, a koje bi, svojom frekventnošću i dovoljnom prilagođenošću fonološkome sistemu našega jezika, trebalo da budu sastvni dio sveukupnog leksika bosanskoga jezika. Opisane lekseme nismo našli ni u nedavno publikovanome romanu „Melun“ autora Envera Čolakovića. Iako je roman napisan još 1934. godine, štampan je 2023. godine. Predstavlja, pored ostaloga, riznicu lijepoga bosanskog jezika koji se koristio u bosanskoj čaršiji i bosanskim selima u to doba (kada je djelovao i list *Hikjmet* – u svojoj prvoj fazi) te, kao takav, obiluje i leksikom orijentalnoga porijekla.

- bunahno:** senilno, tupavo, raštrkano (ibid.);
- dramiti:** mjeriti, vagati (< grč. *dram* < tur. *dirhem*: mjera za težinu; 3,207 grama) (ibid.);
- dramoseriti:** škrtariti, cicijati (< grč. *dram* < tur. *dirhem*: mjera za težinu; 3,207 grama) (ibid.);
- dunjalučiti:** ono što živi, postoji na dunjaluku (ibid.);
- Džebelurahmet:** Brdo milosti; brdo Božije milosti i oprosta Ademu i Havi za počinjeni grijeh (Džebelurrahme) (*H.* 1-2 /136-137/, period XIII, 2000, str. 68–69);
- dževher:** dragulj; upotrijebljeno metaforički za čednu i čestitu ženu (*H.* 6, god. I, 1929, str. 172–173);
- ezani-muhammedija:** ezan; poziv na namaz (*H.* 17, god. II, 1930, str. 151–153);
- fusekaš:** grešnik (*H.* 4, god. I, 1929, str. 107);
- hanbelije:** pripadnici hanbelijskoga mezheba, pravne škole (pravca) u islamu (*H.* 11-12 /122-123/, period XI, 1998, str. 290–293);
- haseb:** lične osobine, karakter (*H.* 16, god. II, 1930, str. 114–117);
- hujica:** deminutiv od huja; ljutnja, srdžba (*H.* 1-4 /124-127/, period XII, 1999, str. 54);
- idžma:** koncenzus islamskih učenjaka oko nekog pitanja; predstavlja jedan od četiri osnovna izvora islama (*H.* 31, god. III, 1932, str. 205–208);
- istilahat:** terminologija (*H.* 25, god. III, 1931, str. 13–25);
- Kemalistan:** Turska; korišteno pejorativno kao naziv za Tursku u periodu vladavine Kemala Atatürka (*H.* 52, god. V, 1933, str. 127–128);
- kjer-hane:** javna kuća, kupleraj (ćerhane/a/)⁹ (*H.* 10 i 11, god. I, 1929, str. 344–346);

9 Alija Isaković (1993: 97) opisanu leksemu u svome rječniku bilježi u značenju zanatlijska radionica; tvornica. Hanka Vajzović (1999: 294), u istome značenju (pored značenja javna kuća), navodi je u obliku ćerhana (tur. kerhane).

- malikije:** pripadnici malikijskoga mezheba, pravne škole (pravca) u islamu (*H.* 11-12 /122-123/, period XI, 1998, str. 290–293);
- manevi:** moralni, duhovni (suprotno od *materijalni*) (*H.* 17, god. II, 1930, str. 151–153);
- melikj:** kralj (*H.* 1, god. I, 1929, str. 31–32);
- menhedž:** metod(a) (*H.* 15, god. II, 1930, str. 78–81);
- mesnevihan:** osoba koja je na čelu svojevrsnog kružuoka Mesneviye; koja čita i tumači Rumijevu Mesneviju (*H.* 1-3 /109-111/, period X, 1997, str. 57–58);
- mezra:** njiva (*H.* 1 /73/, period VIII, 1993, str. 26–27);
- mualimhana:** vrsta obrazovnoga zavoda; škola, mekteb (*H.* 1-4 /124-127/, period XII, 1999, str. 54);
- mudžahedinski:** pridjev izveden iz imenice *mudžahedin*; borac, vojnik, ratnik (*H.* 3-4 /114-115/, period XI, 1998, str. 88–89);
- mutezilije:** racionalisti, pripadnici pravca u islamu koji su razum učinili temeljem svoga rasuđivanja, zaključivanja, razumijevanja, poimanja i sl. (*H.* 31, god. III, 1932, str. 205–208);
- nadkaburski:** ono što dolazi iznad kabura (nišan) (*H.* 2 /98/, period IX, 1996, str. 58–59);
- naim** (Džennetima): sreća, blagodat, blagostanje, uživanje (*H.* 38, god. IV, 1932, str. 37–40);
- nezamandaljen:** nezatvoren (*H.* 1-4 /124-127/, period XII, 1999, str. 54);
- pomaviti:** poplaviti, pomodriti (*ibid.*);
- predkijametski:** pridjev u značenju *ono što će nastupiti prije Kijametskoga dana* (*H.* 31, god. III, 1932, str. 205–208);
- prikalafatiti:** smlatiti, sklepati, svušeriti (kalafatiti, skalafatiti)¹⁰ (*H.* 1-4 /124-127/, period XII, 1999, str. 54);

¹⁰ Glagoli u zagradi istoga su etimona /kalafat/, a zabilježeni su u Škaljićevom rječniku.

- protuislamski:** pridjev u značenju *onaj koji je protiv islama* (*H.* 52, god. V, 1933, str. 127–128);
- rufajjski:** pridjev izveden iz imenice *rufaije* (rifaije) koji predstavlja jedan od derviških redova koji je osnovao Ahmed ar-Rifa'i (Aḥmad al-Rifā'ī) (*H.* 1-3 /109-111/, period X, 1997, str. 57–58);
- Safa:** čistoća, nevinost, bistrina (*H.* 28, god. III, 1931, str. 106–113);
- sahaba:** prijatelj Božijeg Poslanika (ashab) (*H.* 1, god. I, 1929, str. 31–32);
- sened:** lanac prenosilaca hadisa (*H.* 38, god. IV, 1932, str. 37–40);
- šafije:** pripadnici šafijskoga mezheba, pravne škole (pravca) u islamu (*H.* 11-12 /122-123/, period XI, 1998, str. 290–293);
- šaraf:** uglednik, osoba koja uživa ugled, čast i poštovanje u društvu (šeref) (*H.* 1 /73/, period VIII, 1993, str. 26–27);
- šećerak:** mali slatkiš od šećera; šećerna bombona (šećerka, šećerlama, šećerlema) (*H.* 1-2 /136-137/, period XIII, 2000, str. 68–69);
- šejtančad:** zbirna imenica od *šejtanče*; deminutivnog oblika riječi *šejtan* (*H.* 1-4 /124-127/, period XII, 1999, str. 54);
- tebedulat:** promjene, izmjene, inovacije (*H.* 32, god. III, 1932, str. 238–241);
- tedžhiz:** opremanje, spremanje, pripremanje (*H.* 27, god. III, 1931, str. 75–78);
- tehlil:** izgovaranje riječi *la ilahe illallah* (Samo je Allah bog) (*H.* 17, god. II, 1930, str. 151–153);
- tekjfin:** umotavanje umrloga u ćefine (*H.* 28, god. III, 1931, str. 106–113);
- temerut:** maloumnik; svojeglav, tvrdoglav (*H.* 1-4 /124-127/, period XII, 1999, str. 54);
- tesbih:** izgovaranje riječi *subhanallah* (slavljen neka je Allah); slavljenje Allaha (*H.* 17, god. II, 1930, str. 151–153);

- tešehhud:** prvo sjedenje u namazu; učenje “ettehijjatu” (*H.* 28, god. III, 1931, str. 106–113);
- tevdžih:** uputa, smjernica, direktiva (*H.* 19, god. II, 1930, str. 212–216);
- tevdžih-nama:** dekret (*ibid.*);
- uahiretiti:** pretvoriti (dunjaluk) u ahiret (*H.* 1-4 /124-127/, period XII, 1999, str. 54);
- ulul-emr:** osoba kome je povjerena neka dužnost, pozicija; osoba koja ima ovlaštenja da naređuje, da donosi odluke; predvodnik, autoritet (*H.* 19, god. II, 1930, str. 212–216);
- usafati se:** odvijati se istovremeno, stati u red (saf), poredati se¹¹ (*H.* 1-4 /124-127/, period XII, 1999, str. 54);
- uzbihuzurivan:** uznemiravan, onaj kome je ugrožavan mir i spokoj (*H.* 1-4 /124-127/, period XII, 1999, str. 54);
- vazu-nasihāt:** predavanje s vjerskom tematikom u formi davanja savjeta, preporuka, smjernica za ispravno vođenje života (*H.* 13, god. II, 1930, str. 5–8);
- zakaburski:** zagrobni (život) (*H.* 2 /98/, period IX, 1996, str. 58–59);
- zamejiti:** zamrijeti (*H.* 1-4 /124-127/, period XII, 1999, str. 54).

Među navedenim riječima (izrazima) ima i onih koje, po svom obliku, odgovaraju drugim riječima, već zabilježenim u našim rječnicima, ali su etimološki i semantički sasvim različite te predstavljaju njihove homonime (**šaraf:** zavrtanj; **dramiti:** dramtizirati, preuveličavati, usložnjavati, **safa:** valjkasta posuda), riječi upotrijebljenih u nekom drugom značenju, ne (i) u onom u kojem je registrovana u rječnicima (**dunjalučiti:** živjeti razuzdano, hedonistički, **sened/senet:** obaveza, ugovor, isprava, dokument; **arz:** izjava, molbenica, odaja, sala; **tespih** (< tesbih: muslimanska brojanica), singularni oblik već zabilježenog i korištenog pluralnog oblika lekseme (**dževahir:** drago kamenje, skupocjeni nakit, dragocjenosti),

¹¹ Hanka Vajzović (1999: 401) ovu leksemu navodi u obliku usarfiti (izv. od tur. saf) u značenju urediti, organizirati.

pluralni oblik već zabilježenog i korištenog singularnog oblika lekseme (**istilah**: polagan, razgovjetan govor, polagan rad), riječi deriviranih iz istoga korijena, sa istim ili sličnim značenjem (**tebdil**, **tevdil**: promjena), arapski pluralni oblik lekseme korišten u singularu, drugačiji od originalnog arapskog oblika iste lekseme, već korištenog za označavanje jednine u bosanskome jeziku (**ashab**: prijatelj Božijeg Poslanika) i sl.

Na spisku je primjetan i određeni broj hibridnih orijentalizama koji u svom sastavu imaju naše prefikse i(li) sufikse. Zamijetili smo da mnoštvo ovakvih izvedenica imaju status zasebnih odrednica u našim rječnicima. Također smo iz korpusa izdvojili neke hibridne orijentalizme čije su slične, ali ne iste oblike registrovali naši leksikografi. Smatramo da bi takvi oblici imali status zasebnih odrednica u našim rječnicima, odnosno da bi doprinijeli bogaćenju ukupnoga leksika bosanskog jezika. Na spisku je iz korpusa navedena riječ *balijica*, a profesor Bulić, naprimjer, u *Pravopisnom rječniku* navodi oblik *balinče* (2022: 474), također pejorativno upotrijebljen. Isti autor navodi i pridjev *bektaški* (ibid. 481), a na našem spisku se nalazi oblik *bektašijski*, istoga značenja i iste etimologije.

3. Zaključak

Navedene riječi, nezabilježene u dosadašnjim rječnicima bosanskoga jezika, ekscerpirane iz istraživanog korpusa za ovaj rad, ukazuju na potrebu nužne analize svih tekstova Hik(j)meta prilikom sačinjavanja rječnika našega jezika u nadolazećem vremenu. Primijetili smo da je profesor Dževad Jahić kao izvor već koristio neke tekstove koji su objavljeni (i) u Hikmetu. U Jahićevom rječniku, naprimjer, registrovane su riječi *mehteranje* (oglašavanje / sirene/), *kajdanje* (svirka, sviranje, melodija, zvučanje) i *domuzhana* (svinjac, staja za svinje) iz teksta „Bihuzur“ autora Ahmeta Kasumovića, objavljenog u Hikmetu, br. 1-4 (124-127), period XII, 1999. godine.

Osim navedenog, naše istraživanje trebalo bi biti poticaj svim budućim istraživačima za obavezna konsultovanja Hik(j)meta, ali i drugih sličnih periodičnih publikacija prilikom obrađivanja

leksema orijentalnoga porijekla, na bilo kojem jezičkom nivou. Novim sistematičnim opisivanjem ovoga sloja leksike, one bi bile dostupnije korisnicima bosanskoga jezika, osobito novim generacijama, čime bi se čuvale od zaborava, što bi zasigurno značilo i siromašenje našega jezika, odnosno nemogućnost dovoljnog razumijevanja znatnog dijela našega pisanog kulturnog naslijeđa.

4. Izvori i literatura

4.1. Izvori

Čolaković, Enver (2023): *Melun*, Connectum, Sarajevo.

Hikmet: 1929–1936, br. 1–72, Tuzla.

Hikmet: 1993–2001, br. 1–76/77 (73–148/149), Tuzla.

Ibrišimović, Nedžad (2005a): *Braća i veziri*, Svjetlost, Sarajevo.

Ibrišimović, Nedžad (2005b): *Karabeg*, Svjetlost, Sarajevo.

Nametak, Alija (1967): *Ramazanske priče*, Alija Nametak, Sarajevo.

Nametak, Alija (1994): *Sarajevski nekrologij*, Bošnjački institut; Nakladni zavod Globus, Zürich – Zagreb.

Nametak, Alija (2001): *Tuturuza i šeh Meco*, El-Kalem, Sarajevo.

4.2. Leksikografski izvori

Bulić, Refik (2022): *Bosanski pravopis*, /*Pravopisni rječnik*; sastavni dio *Pravopisa*/, Institut za bosanski jezik i književnost, Tuzla.

Čedić, Ibrahim i dr. (2007): *Rječnik bosanskog jezika*, Posebna izdanja 14, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo.

Đindić, Slavoljub i dr. (1997): *Türkçe-Srpça sözlük (Tursko-srpski rječnik)*, Türk dili kurumu, Ankara.

Grupa autora (1998): *Türkçe Sözlük I (A – J)*, Dil Derneği, Ankara.

Grupa autora (1999): *Türkçe Sözlük II (K – Z)*, Dil Derneği, Ankara.

Halilović, Senahid (2017): *Pravopis bosanskoga jezika*, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, /*Pravopisni rječnik*; sastavni dio *Pravopisa*/, Slavistički komitet, Sarajevo.

Halilović, Senahid; Palić, Ismail i Šehović, Amela (2010): *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo.

- Isaković, Alija (1993): *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku*, Bambi, Wupertal.
- Jahić, Dževad (2010a): *Rječnik bosanskog jezika*, tom 1, A-Ć, Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo.
- Jahić, Dževad (2010b): *Rječnik bosanskog jezika*, tom 2, D-F, Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo.
- Jahić, Dževad (2011): *Rječnik bosanskog jezika*, tom 3, G-J, Autor; Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo.
- Jahić, Dževad (2012a): *Rječnik bosanskog jezika*, tom 4, K-Kor, Autor; Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo.
- Jahić, Dževad (2012b): *Rječnik bosanskog jezika*, tom 5, Kos-Lj, Autor; Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo.
- Jahić, Dževad (2014a): *Rječnik bosanskog jezika*, tom 6, M, Autor; Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo.
- Jahić, Dževad (2014b): *Rječnik bosanskog jezika*, tom 7, N-Nj, Autor, Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo.
- Jahić, Dževad (2019a): *Rječnik bosanskog jezika*, tom 8, O-Op, Autor, Sarajevo.
- Jahić, Dževad (2019b): *Rječnik bosanskog jezika*, tom 9, Or-Pa, Autor, Sarajevo.
- Jahić, Dževad (2023): *Rječnik bosanskog jezika*, tom 10, Pč-Pli, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo.
- Jahić, Dževad (2024): *Rječnik bosanskog jezika*, tom 10, Plo-Pok, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo.
- Kaleši, Hasan i Buhi, Kamil (1988): *Srpskohrvatsko arapski rječnik*, Starješinstvo islamske zajednice BiH, Hrvatske i Slovenije u Sarajevu, Sarajevo.
- Klajić, Bratoljub (1966): *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, ZORA, Zagreb.
- Muftić, Teufik (1997): *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo.
- Seljubic, Sead (2025): *Gdje je šta u Hik(j)metu (Bibliografija) /neobjavljeno/*, Tuzla.
- Skok, Petar (1971-1973): *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-III, JAZU, Zagreb.
- Škaljić, Abdulah (1989): *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.

Vajzović, Hanka (1999): *Orijentalizmi u književnom djelu – lingvistička analiza, |Rječnička građa*; prilog knjizi/, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo.

4.3. Literatura

- Bajrić, Amela (2019): „Semantičke grupe orijentalizama u pripovijeci *Noć u vezirskom gradu* Skendera Kulenovića“, DHS 2(8), str. 53–70, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla.
- Baotić, Josip (2012): „O orijentalizmima u govoru starosjedilaca bosanske Posavine“, *Približavanje jeziku ili približavanje jezika*, str. 91–103, Slavistički komitet Sarajevo, Sarajevo.
- Bugarški, Ranko (1996): *Uvod u opštu lingvistiku*, Čigoja, Beograd.
- Čaušević, Ekrem (1996): *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Čokić, Halid (1999): *Tri stoljeća porodice Čokić*, Medžlis Islamske zajednice Tuzla, Tuzla.
- Drkić, Munir i Kalajdžija, Alen (2010): *Omer Hazim Humo: Sehletul-vusul – Grafija i leksika Sehletul-vusula*, Muzej Hercegovine – Mostar, Mostar.
- Filipović, Rudolf (1971): *Kontakti jezika u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb.
- Grupa autora (2007): *Uvod u lingvistiku*, Školska knjiga, Zagreb.
- Hasanspahić, Muhamed (2005): *Pregled vjerskih tekstova objavljenih u listu 'Hikmet' od br. 73 do broja 149*, diplomski rad, Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- Haverić, Đenita (2014): *Jezik i stil djela Bulbulistan Fevzija Mostarca*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo.
- Haverić Đenita i Šehović, Amela (2017a): *Riječi perzijskog porijekla u bosanskom jeziku*, Institut za jezik, Sarajevo.
- Ivić, Milka (2001a): *Pravci u lingvistici I*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- Ivić, Milka (2001b): *Pravci u lingvistici II*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- Jahić, Adnan (2004): *Hikmet, riječ tradicionalne uleme u Bosni i Hercegovini*, BZK "Preporod" u BiH, Općinsko društvo Tuzla, Tuzla.
- Janković, Srđan (1987): *Arapski izgovor s osnovama arapskog pisma*, Svjetlost, Sarajevo.

- Mehmedčehajić, Sevet (2007): *Orijentalizmi u obnovljenom časopisu Hikmet*, diplomski rad, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla.
- Muftić, Teufik (1961): „O arabizmima u srpskohrvatskom jeziku“, Prilozi za orijentalnu filologiju, Sv. X–XI, 1960–61, str. 5–29, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo.
- Muftić, Teufik (1969): „O arebici i njenom pravopisu“, Prilozi za orijentalnu filologiju, XIV–XV, str. 101–121, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo.
- Muftić, Teufik (1973): „Prilog semantičkom izučavanju arabizama u srpskohrvatskom jeziku“, Separat iz: Prilozi za orijentalnu filologiju, XVIII–XIX, 1973, str. 59–87, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo.
- Muftić, Teufik (1982): *Arapsko pismo*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo.
- Muftić, Teufik (1999): *Gramatika arapskog jezika*, Ljiljan, Sarajevo.
- Muratović, Admir (2014): *Jezičke karakteristike mevluda hafiza Saliha Gaševića*, Behram-begova medresa u Tuzli, Tuzla.
- Peco, Asim (1977): „Turcizmi kao stilogeni elementi u jeziku Zije Dizdarevića“, u: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, br. 6, Sveska 1, str. 387–394, Beograd.
- Smailagić, Vedad (2013): *Uvod u lingvistiku*, Institut za jezik, Sarajevo.
- Suljkić, Hifzija (1991): „Hadži Ibrahim Čokić (1871. – 1948.)“, Glasnik Islamske zajednice u SFRJ, broj 5, godina LIV/91, str. 546–557, Sarajevo.
- Šehović, Amela i Haverić, Đenita (2017b): *Leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika*, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- Škiljan, Dubravko (1985): *Pogled u lingvistiku*, II izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Vajzović, Hanka (1999): *Orijentalizmi u književnom djelu – lingvistička analiza*, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo.
- Zgusta, Vladislav (1991): *Priručnik leksikografije*, I izdanje, Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Sarajevo, Sarajevo.